

да се стога кроз цео пети век мора рачунати с једним посебним стилем. При крају V-ог века овај стил постаје манирстички извештачен, што се јасно примећује на тзв. Аријадни у Паризу (в. Volbach, op. cit., No. 78).

У првим деценијама VI-ог века запажа се нов стил за који Румф тачно каже да „његов мир поред снажне експлозије егзалтираности прошле епохе делује на нас укочено и осромашено“. Најлепши претставници овог стила су диптиси Ареобинда и Анастасиоса из 506 и 517 г. уз које је Румф са изванредним смислом за аналогију придодao једну мермерну главу из Капитолског музеја. Међутим, у тражењу аналогија за овај стил у сликарству, Румф је био мање срећан. Фигуре са мозаика равенске капеле, S. Apollinare nuovo и St. Maria Maggiore, као ионе из бечког Диоскуридеса, рађене су у другојачијем стилу. Чини се да је сликарство много раније прекинуло с укоченим стилем, тако да већ у првим деценијама VI-ог века наилазимо на меке и елегантне класицистичке форме које ће скульптура прихватити тек неколико деценија касније. Ту важну чињеницу превидео је Румф, и отуда на мозаицима које он наводи као примере за укочени стил налазимо елементе касније заступљене на пластици између 525 и 540 г. Податак да је бечки Диоскуридес сликан на Оријенту казује доста о пореклу неокласицизма VI-ог века.

Око 525 г. Румф уочава нову стилску промену. Он на сасвим оригиналан начин везује једну затворену групу портрета датовану обично у крају IV-ог века за Филоксенов и Орестов диптих из 525 и 530 г. Ови портрети с карактеристичним локнама на челу, уснама развученим у осмех и укоченим очима сасвим добро одговарају ликовима на поменутих диптисима, мада се везују и за декадентни стил с краја теодосијанске епохе.

За период после 530 г. Румф није располагао поуздано датованим споменицима монументалне скульптуре. Отуда сликарство служи за утврђивање даљег стилског развоја касноантичке уметности. На основу мозаика из сириске Апамеје и оних у царској палати у Цариграду, Румф примећује да у почетку Јустинијанове владе оживљавају сликарске особености старог хеленског сликарства. Недавно пронађени портрет једне византиске царице (вероватно Еуфемije, жене Јустина I) на нашој територији показује исте тенденције и у монументалној скульптури, што значи да се од 525 г. мора рачунати с новим стилем који би могао да се означи као неокласицистички (в. Д. Срејовић и А. Симовић, Портрет византиске царице из Балајнца, Старинар IX, 1958). Интересантно је да Румф не сматра мозаике у S. Vitale значајним за проучавање општих стремљења у савременој уметности око средине VI-ог века, већ као карактеристичан споменик за познојустинијачки стил узима Максимијанову катедру. Сасвим безразложно је овом стилу приписана порфирна глава тзв. Кармањоле из св. Марка у Венецији.

Овим приказом нису исцрпљене све новине и многе значајне, мада узгред набачене, претпоставке којима обилује Румфов текст. Спроводићи доследно свој нажалост једностран и упрошћен метод, Румф је ипак успео да утврди неколико реалних фаза у касноантичкој уметности. Што је још значајније, он је не робујући старим предрасудама приступио једном заиста компликованом проблему и исправио неколико крупних грешака отварајући сасвим нове перспективе у проблематици где се после већ класичних радова Delbrueck-а, Volbach-а и L'Orange-а осећао замор и озбиљан застој.

Д. Срејовић, Београд.

JOHN CHADWICK*), *The Decipherment of Linear B*, Cambridge, at the University Press, 1958, pp. 147, price 18s. 6d.

По трагичната и прерана смрт на М. Вентриса беше неопходно да се изнесе подробно историјатот на неговото генијално откритие. За таа работа пак никој не беше покомпетентен од неговиот најблизок соработник Џон Чадуик. И навистина тој ја исполни достојно својата должност. Со оваа книга тој создаде

*) Покрај заедничките со Вентрис капитални работи: *Evidence for Greek Dialect in Mycenaean Archives* (JHS 73, pp. 84—103) и *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge 1956, каде што го објавија дешифрирањето, а во послед-

еден историски споменик од голема вредност за епохалниот настан во кој и самиот зеде директно учество.

Книгата е поделена на 8 глави кои поодделно претставуваат заокружени целини со оригинални наслови спрема нивната содржина, но сите заедно образуваша едно завршено и добро смислено цело. На крајот е поместен додаток којшто содржи 9 микенски поделосни натписи во транскрипција и превод (класично грчки и англиски) и — подробен *индекс*. Книгата е илустрирана со две слики и 17 цртежи: технички е наполно издржана.

Како што напоменува и сам во *преговорот*, авторот има за цел со оваа книга да го изложи дешифрирањето на линеарното В писмо на популарен начин. Поради тоа тој изостави многу од техничките детали коишто можат да се најдат во првите две глави од *Documents*. Но од друга страна главните моменти на дешифрирањето (гл. IV—VI), како и неговата позадина (гл. I—III) тој ги предава со повеќе подробности.

Бидејќи предметот на книгата е опис на Вентрисовото откритие, сосема е природно што почнал со разгледувањето на неговиот живот. Прваа глава претставува краток, но збиен и убаво напишан *преглед на Вентрисовиот живот и личности*. Од овде, како и од биографските податоци за Вентриса, расјани низ целата книга, се гледа дека не е случајно, како што би можело на прв поглед да се помисли, што еден архитект го дешифрирал писмото, над кое филолозите и археолозите безуспешно се мачеле цели 50 години. Одбележувајќи го позитивното влијание на мајка му, која од рана возраст го вовела Вентриса во British Museum и му овозможила основно образование во странство, станува наполно јасен неговиот голем интерес кон старите писма и туѓите јазици. Живо се опишани и карактерните особености на Вентриса, кои претставуваат природни предиспозиции за работа од ваков вид. Надарен со „фотографска памет“, силна концентрација и јасно воображение, но во исто време до крајни граници скромен, Вентрис имал способност за поднесување бескрајни маки како и вештина да ѝаоѓа ред во безредието. Подбуден од зборовите на Еванс во 1936 г., тој ги посветил своите ретки способности на дешифрирањето на линеарното В писмо од својата 14-годишна возраст и, не е чудо што баш тој успеал најпосле да ја открие тајната на ова писмо во 1952 г., по 16-годишна напорна работа.

Во II глава, *За минојското писмо*, се говори прво за трите пата со помошта на кои може да се продре во „маглата“ на раниге стадии од грчкиот развој: 1. преданието за стариот херојски век, а особено поемите на Хомера: Илијада и Одисеја, 2. археолошките раскопки на Шлимана и Еванс и 3. студирањето на грчките дијалекти. Авторот констатира дека сите тие даваат само трошки сведенија, но при внимателната анализа сепак тие допуштаат извесни општи заклучоци: Од Хомера се гледа дека Грците во предисториско време имале силно царство со седиште во Микена, раскопките на Шлиман покажаа дека легендите имаат и извесна историска подлога, Микена и Троја не се само плод на фантазијата; а со изучувањето на грчките дијалекти се реконструира слика, макар и бледа, за распространетоста на грчките племиња. Големiot број натписи на глинени плочки, откриени од Еванс на Крит, давале надеж дека таа слика ќе стане појасна, но половина век тие останаа неми, а Еванс дури мислеше дека никогаш и не ќе бидат прочитани поради отсуството на било какви билингви. — Втората половина од оваа глава е посветена на историјатот од раскопките на овие плочки и разните видови писма.

Откако ги изложи накратко условите и методите за успешното дешифрирање на едно непознато писмо, во III глава, *Нагези и неусјеси*, авторот дава критичен преглед на поважните, но сепак неуспешни и по резултатите меѓу себе противречни обиди за дешифрирањето на линеарното А и В писмо до

нава дадоа и систематска интерпретација на микенските натписи, Џон Чадуик има објавено во различни списанија и како посебни публикации и други, околу 15 научни и информативни трудови, посветени на поедини прашања во врска со јазикот и писмото на овие натписи. Меѓу другото, можеме со радост да одбележиме дека тој се јави со една статија и во овој број на нашево списание.

1950 г. Разгледани се така обидите на В. Хрозни, Ф. Г. Гордон, М. Стоуел, А. Персон, К. Ктистопулос, В. Георгиев, Е. Ситиг, А. Еванс, А. Е. Коулеј, првиот обид на Вентрис во 1940. г. и најпосле работата на А. Кобер (1943—1950), која со својот т.н. „внатрешен метод“ го подготви теренот за дефинитивното дешифрирање од Вентриса во 1952. г. При крајот на главата пак се враќа кон историјатот на откривањето натписи од линеарното В писмо. Зборувајќи за раскопките на Блеген и Куруниотис кај Епано Енглианос во 1939. г., Чадуик ги изнесува, наспроти минојската теорија на Еванса, основните поставки дека јазикот на линеарното В писмо е грчки. Но Вентрис во тоа време, бидејќи под силното влијание на теоријата од Еванса за негрчката микенска култура, сметал дека јазикот на овие натписи е етрурски. Откритието на Вентрис е дотолку поцено што тој до последниот момент на дешифрирањето не се откажал од оваа погрешна идеја, а се застапувал за неа со сиот жар. Во случај ако би му се појавела некоја форма која наполно би одговарала во грчкиот јаз. н. пр. именскиот завршок $-\epsilon\upsilon\varsigma$, тој како и Еванс (ср. $po-lo = \tau\acute{o}\lambda\omega$) ја отфрлил како случајно совпадение. Дури во завршната фаза од својата дешифрирачка работа Вентрис решил да направи проба со грчкиот јаз. Тоа е опишано во 4. глава: „Раѓање на една теорија“.

Оваа глава Чадуик ја започнува со многу вреден криптографски преглед за разните видови непознати писма и методите за нивното дешифрирање, потоа дава краток опис на микенските натписи (сличен на II глава од *Documents*) и преминува на Вентрисовата дешифрирачка работа од 1950. г. наваму. Драгоцени се податоците за тоа како Вентрис ја организирал кооператорската работа со активно заинтересираните за минојското писмо учени од разни земји, испраќајќи им прашалници, придружени од неговите одговори и коментари. Преплетените при тоа биографски податоци за Вентриса ја оцртуваат неговата богато надарена личност, ретко благородство и несебичност. Најпосле преминува кон знаменитите *Work Notes*, анализирајќи ги накратко поважните места од последните белешки. Оттука се гледа како Вентрис прави статистики за учестоста на знаците, ги класифицира зборовите спрема варирањето на крајните слогови и врз основа на тоа ја определува гласовната вредност на знаците кои ги подредува во специјални шеми (гридови). Голем прогрес во тоа тој направил особено по објавувањето на *The Pylos Tablets* од Бенет во 1951. г.

Иако Вентрис бил опфатен од идејата за етрурскиот јаз. сè до средината на 1952 г., тоа не му попречило да извлекува значење од текстовите само врз основа на чистите комбинаторски методи. Уште пред да ја открие тајната на ова писмо, тој успеал да ги реконструира граматичките рамки на јазикот од овие натписи, та дури да укаже и на некои писарски грешки и пропусти.

Најмногу внимание ѝ е посветено на последната, 20 *Work Note*, од јуни 1952 г., која носи наслов: „Дали се кноските и нилските плочки пишувани на грчки?“ Оваа белешка, како најважен историски документ за дешифрирањето на микенското писмо, Чадуик ја умножи литографски и ја снабде со свој коментар во април о.г., оти *Work Notes*, што ги издавал Вентрис на своја сметка само во околу 30 екземплари и веднаш ги распраќал до учените од разни страни, сега претставуваат голема реткост. Земајќи го предвид во оваа белешка и класично кипарскиот силабар, кој порано нарочно бил игнориран, Вентрис успеал да ги прочита имињата на поважните места на Крит: Κνωσός (*Ko-no-so*), Ἀμιμόσ (*A-mi-ni-so*), Τυρίςός (*Tu-ri-so*) со изведените од нив етници на *si-jo si-ja* како и десетина други грчки зборови: $\text{*}\kappa\omicron\rho\text{Fos}$ (*ko-wo*), $\text{*}\kappa\omicron\rho\text{Fa}$ (*ko-wa*), koria(n)dnon (*ka-ri-ja-do-no*), τόςος (*to-so*) и т.н. Порано тој правел големи усилби да открие некој етрурски суфикс и префикс, но тие останувале безуспешни, а сега лесно му се покажуваа грчките разлики во родот: на $-(o)s$ и $-a$, генитивот синг. на *-jo-jo*, наставката на медијалниот партицип *-me-no*, *-na*, и др. Колку повеќе текстови проверувал, толку повеќе грчки зборови му се јавувале и се уверил дека грчкото решение е неизбежно.

Со прегледот на најважните моменти од дешифрирачката работа на Вентриса, а особено со изводите од *Work Notes* Чадуик покажува јасно како Вентрис „постепено и макотрпно ги принудил немите знаци да проговорат“ — јазикот пак на кој проговориле тие, за негова голема изненада се покажал грчки.

Во 5 глава „*Raspej i razvoj*“ тој го опишува своето запознавање со Вентриса и помошта што му ја укажувал во областа на лингвистиката, но при тоа додава дека таа Вентриса не му била потребна долго, зашто наскоро и самиот станал експерт по грчката филологија. Потоа е изнесен историјатот на првата нивна заедничка работа „*Evidence . . .*“ со подробен приказ на неговата содржина како и за подршката што ја добиле од некои учени. Авторите на *Evidence* очекувале ожесточени полемики поради револуционерните идеи, изнесени во оваа статија, но пред да се јават тие, Блеген ја објавува трипод-плочката (Та 641) која чудесно го потврдува дешифрирањето.

Шестата глава „*Дешифрирањето и неговите кришчари*“ претставува природно продолжение на 5. гл. Тука е дадена анализа на Та 641, приведени се мненија на разни учени коишто го прифаќаат дешифрирањето и потоа преминува на критиката од Бити и Грумах. Како најблизок Вентрисов соработник Чадуик чувствува морален долг да одговара на возраженијата, управени против откритието на Вентриса на разни начини (во своите лекции, преку радиото и печатот; ср. и JHS LXXVII (1957) p. 202s.) и тоа тој го прави на еден многу вешт начин.

Додека во претходните глави изнесува докази дека дешифрирањето е без сомнение правилно извршено, во 7. гл. каде што се обидува да го реконструира животот на микенска Грција авторот е многу здржан. Тој дури се наоѓа задолжен да протестира против лесните нагаѓачки работи кои изградуваат далекусежни хипотези врз незнатни докази и укажува на опасностите од оденето далеку зад оскудните факти. Сликата на микенска Грција што ни ја дава тој не е потполна, но овде како и во V гл. од *Documents* сепак се наоѓаат извонредно многу факти со помошта на кои микенската епоха веќе станува историска.

Осмата глава дава проспекти за тоа каква работа им претстои на учениите по дешифрирањето на ова писмо, а имено: дешифрирање на линеарното A и кипро-минојското писмо, понатамошната интерпретација на линеарното B писмо како и барање на нов натписен материјал и во места кои уште не се раскопани, н. пр. Јолкос, Спарта и др.

Авторот се оградува во предговорот дека оваа книга не е за неговите професионални колеги, иако се надева дека и тие можат да се радуваат во нејзиното читање. Секој читател, навистина, може да се радува читајќи ја оваа интересна книга, оти таа има и своја уметничка вредност. Не само личните спомени за Вентриса и податоците од нивната огромна преписка, туку и сувопарните факти извлечени од фрагментарните натписи се предадени со прочувствен јазик и жив стил. При тоа не може да се рече дека книгата нема и научна вредност.

Знатен придонес претставуваат криптографските белешки за видовите тајни писма (во почетокот на 3. 4. и 5. гл.) и нивното дешифрирање, како и аналозиите со кинеското и јапонското писмо. Духовито ја побива теоријата дека шилските плочки биле плен од Кносос (p. 38), изнесува нови факти во одговорот на критиката од Бити, како н. пр. за тоа дали идеограмите претставуваат синтаксички единици во реченицата (p. 95), за двосмисленоста на писмото (p. 96) и т.н. Тој дава нови предлози и за поедини важни термини н.пр. *e-ge-ia* (p. 106, 113), дава своја преченка за некои работи (од Палмер, p. 113, 118), публикувани по *Documents*, изнесува своја теорија за писменоста на Микенците (наспроти теоријата на Вејс, p. 129), и т.н.

Во книгата се регистрирани сите поважни моменти од историјата на дешифрирањето. При тоа се споменуваат речиси сите работи на Вентрис, па дури и некои помалу вредни, како статијата во *Antiquity*, главно со популарноинформативен карактер, додека статијата за *Микенскиот намештај*, објавена во *Eranos* (LIII, p. 109—124) а подоцна цела поместена во *Documents* (p. 332—346), никаде во книгава не се споменува. На прв поглед човек ќе помисли дека овде авторот направил еден пропуст што не ја одбележува оваа многу важна статија. Меѓутоа, ако се прегледа повнимателно статијата, можат да се дознаат причините зошто таа не е спомената. Во почетокот (p. 109 s.) Вентрис напоменува дека во својот прв нацрт таа претставувала дел од *Documents* и дека е резултат на заедничка работа со Чадуик. Забележително е дека со такви зборови започнува и *Коменијарој* на микенските плочки (*MT II* p. 106), објавен

под името на Чадуки. Тоа покажува дека Вентрис и Чадуки заеднички ги работеле и оние работи што се објавени одделно само под едно име. Изгледа дека авторот поради својата скромност не го одбележува овој факт во прикажуваната книга. Може би тој немал за цел ни да ги избројува сите работи, било заеднички, било лично на Вентрис (не е одбележен и *Синској на игеограмите* (Minos IV, 1 (1956) p. 5.), но заради полнотата на излагањето грбаше да се споменат и оние работи кои се многу важни за дешифрирањето на микенското писмо. Се надеваме дека книгата ќе доживее скоро и второ издание, та овој детаљ не ќе биде пропуштен.

Илустрирајќи ги *Work Notes* во 4. глава авторот ги предава знаците на „миноското писмо“ со бројки, спрема редот изработен од Бенет и дава објаснение зошто го прави тоа (p. 50): 1. тешко е за печат, оти уште нема изработени печатни знаци на Миноското писмо и 2 што мнозина читатели би наишле на тешкотија поради непознатото писмо. Но со бројките гаа тешкотија не е олеснета. Ние сметаме дека таква замена на знаците со бројки ако и мораше да се допушти внатре во текстот, лабелите (гридовите) грбаше да бидат предадени во оригинал како н.пр. на стр. 59 или дури и двојно (со знаци и бројки) (ср. p. 51). Читателите ќе стекнеа појасна претстава за *Work Notes* ако имаа можност да видат во оригинал повеќе работи од Вентриса.

Но овие пропусти не ѝ ја намалуваат вредноста на книгата. Таа е инаку во секој поглед издржана и може само да се поздрави и топло препорача на секој класичар, класичен археолог и историчар на стариот век. Корисно би било дури таа да се преведе и на други јазици, за да стане достапна на уште поширок круг читатели. Но при тоа би се наишло на една тешкотија, а имено: иако е книгата наменета за сите што се занимаваат со микенското писмо, таа е приспособена најмногу за англискиот читател со тоа што се дадени многу аналогии од животот и историјата на англискиот народ. Ако би се преведувала книгата на друг јаз., неопходно би било или да се објаснат посебно некои од тие аналогии, или да се заменат со соодветни примери, подостапни за оние читатели на чиј јазик би се преведувала.

П. Илиевски, Скопје

UNIVERZITET U BEOGRADU, Dr. Milan Budimir, prof. Univerziteta, ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ — *Elementarni udžbenik grčkog jezika* — Beograd 1958, izdanje „NAUČNE KNJIGE“.

Knjiga nosi naziv Στοιχεῖα ἑλληνικά (što bismo mogli latinski da prevedemo sa „elementa graeca“ ili „initia graeca“).

Pošto je u nas ovo prvi udžbenik, koji je u isto vrijeme i elementarni i naučni, dobro će biti da se malo osvrnemo na njega. Naš poznati filolog Milan Budimir nastojao je ovim udžbenikom da pomogne univerzitetskoj nastavi i smatram da je u tom uspio. Na početku knjige se nalazi najvažnija literatura i to najnovija. U prvom dijelu knjige (str. 1—45) nalaze se lekcije kojih ima 70. U drugom dijelu knjige (str. 45—73) nalaze se tekstovi iz raznih grčkih pisaca. Treći dio knjige čini gramatika (str. 73—227). Kod svake lekcije u prvom dijelu knjige i kod svakog paragrafa u trećem dijelu knjige nalaze se uz naš naziv i odgovarajući latinski i grčki naziv, što je učinjeno u prvom redu zato jer će se ovim udžbenikom služiti i studenti klasične filologije.

Mada udžbenik nosi naziv στοιχεῖα, u njemu se nalazi dosta stvari koje spadaju više u istorisku nego u elementarnu (normativnu) gramatiku. Istina, toga nema previše (kako to kaže sam prof. M. Budimir u predgovoru knjizi), ali ipak onima koji istom počinju da uče grčki iz ovog udžbenika — a takvih uvijek ima — mogu pojedina naučna tumačenja da u početku prave velike teškoće. Ova će knjiga, međutim, dobro doći onima koji su grčki učili u srednjoj školi ili onima koji su već savladali „elementa graeca“ iz neke grčke vježbenice.

Prof. Budimir se, s pravom, drži klasičnog izgovora antičkog književnog jezika. Zato u knjizi čitamo Bojotija, Aitolija, ajolski i t.d. Ipak ima u knjizi nekih nedosljednosti s obzirom na klasični izgovor antičkog književnog jezika. Ovdje bih naveo nekoliko primjera: